

IV° французько–українська археологічна конференція
IV° colloque franco-ukrainien d'archéologie
« L'ART GEOMETRIQUE DE LA PREHISTOIRE A NOS JOURS »
«ГЕОМЕТРИЧНЕ МИСТЕЦТВО ВІД ПРЕІСТОРІЇ ДО СУЧАСНОСТІ»
Kiev, avril 2015

UNE EXPRESSION GRAPHIQUE DE L'ART GEOMETRIQUE PALEOLITHIQUE : LES
SIGNES ET MOTIFS DANS L'ART PARIETAL

ГРАФІЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО МИСТЕЦТВА ПАЛЕОЛІТУ: ЗНАКИ І
МОТИВИ В НАСКЕЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Eric ROBERT

UMR 7194 Museum national d'Histoire naturelle, et UMR 7041 ArScAn MAE Nanterre.

Maryna ZHEGUROVA

Резюме

Сьогодні по всій верхнього палеоліту, знаки є чудовим свідчення термін абстракту своїх компаній. Часто невоспетих, особливо в порівнянні з тварин теми, вони тим не менш представляють більшість заяв в меблі мистецтва тім'яної мистецтва.

Всередині печери, зокрема, ознаки пропонують широкий спектр форм, від найпростіших як точки або лінії, щоб найбільш уточнив, особливо навколо геометричних фігур, як в коло чотирикутник. Ці ознаки більш часто слідує ідентифікованих та повторного структур забезпечуючи внутрішні мінливість, іноді бувають ізоляції у вигляді на краю образного поля. Вони ілюструють так реальну офіційну конвенцій, чітко розпізнавання об'єкта або ідентифікації людини груп, особливо в печерах. Найбільш розробити знаки, зокрема, там є дійсно сингулярного конструкціями та виконайте розподілів, які різняться за часом і простором.

Різноманітність їх структура як їх право проходу географічних або хронологічному порядку, особливо протягом останніх тисячоліть від палеоліту де деякі прикріплені до територій визначено, веде замислюватися про їх відповідних функцій: маркери територій, культур, фізичних осіб? Наше спілкування її призначення – Показати розподіл знаки і моделі в l'espace Франко кантабрійські палеоліту і обговорити різноманітність їх функції в межах палеоліт Іконографічного сфері, у тому числі шляхом аналізу обробки графіки, які були зарезервовані для них.

Résumé

Présents tout au long du Paléolithique supérieur, les signes constituent un témoignage remarquable de l'expression abstraite de ses sociétés. Souvent méconnus, surtout par rapport à la thématique animale, ils représentent néanmoins la majorité des représentations, dans l'art mobilier comme dans l'art pariétal. Au sein des grottes en particulier, les signes offrent une large diversité de formes, des plus simples comme les points ou les traits, aux plus élaborées, notamment autour de formes géométriques comme les quadrilatères. Ces signes présentent le plus souvent des structures identifiables et répétées, tout en offrant une variabilité interne, jusqu'à parfois se décliner de manière isolée sous une forme à la limite du champ figuratif. Ils illustrent ainsi de véritables conventions formelles, manifestement objet de reconnaissance ou d'identification pour les groupes humains, particulièrement au sein des grottes.

Les signes les plus élaborés, en particulier, y présentent en effet des constructions singulières, et des distributions qui varient dans le temps et dans l'espace.

La diversité de leur structure comme de leur emprise géographique, ou chronologique, notamment pendant les derniers millénaires du Paléolithique supérieur où certains sont attachés à des territoires circonscrits, conduit à s'interroger sur leurs fonctions respectives : marqueurs de territoires, de cultures, d'individus ?

Європейське палеолітичне наскельне мистецтво безсумнівно постає як геометричне мистецтво, завдяки наявності в ньому значної кількості графічних компонентів. Це випадок деяких образних зображень, формальний стиль яких нагадує геометричні побудови. Це особливо стосується повторюваних абстрактних зображень – знаків.

Часто невідомі, особливо в порівнянні з тваринною тематикою, вони однак представляють більшість графічних зображень, залишених палеолітичними суспільствами, як на предметах, так і на стінах гротів.

У наскельному мистецтві знаки пропонують велике розмаїття форм. Вони можуть бути простими, такими як точки або палички, або більш складними; у цьому випадку, їх іноді відносять до певної території або до окремого періоду.

Головна проблема знаків стосується їх визначення, а також периметру зображень, які до них відносяться.

В 1902 році, після відкриття гротів Font de Gaume, Combarelles, потім Bernifal, Луї Капітан і Анрі Брей визначають перші знаки як «фігури геометричної форми, які контрастували зі звичайними натуралістичними зображеннями» (Capitan, Breuil, 1902, стор. 45). Таким чином, геометричний аспект видається найголовнішим для охарактеризування їх форм, однак це визначення призводить до включення широкого розмаїття зображень, і, таким чином, ймовірно, великої різноманітності намірів.

Специфічні аналізи їх внутрішньої структури дозволили запропонувати нові підходи, в тому числі з використанням лінгвістичної призми.

Ґрунтуючись на роботах Сосюра, котрий визначав знак як «погоджений процес, який поєднує в собі зміст (означене) і вираження (те, що означає)» (1916), Жорж Сове (Georges Sauvet) пропонує визначити знаки таким чином:

«Ми називатимемо знаком будь-яку графічну сукупність з достатньо стабільними формальними характеристиками, що дозволяють слушно зробити висновок, що вона передавала раз-у-раз означене або набір означених» (автор Sauvet, 1990, стор. 84).

Таким чином, знак виражає набір формальних домовлень, які мають повторюватись і, таким чином, стати предметом визнання або ідентифікації, навіть обміну інформацією для людських груп.

Тим не менш, це визначення ставить дві проблеми. По-перше, невизначеність формальної сторони «графічної сукупності» може призвести до включення в це визначення також зображення тварин або людей. З іншого боку, воно виключає певні геометричні неповторювані зображення, які є проте досить поширеними.

Щоб зрозуміти повну палітру знаків, необхідно розглянути необразні геометричні зображення, які являють собою постійні структури, коли вони повторюються. Ці геометричні форми широко поширені у всьому верхньому Палеоліті. Їх було класифіковано згідно типологій під впливом сучасних аналітичних процесів, зокрема структурних аналізів.

Геометричні знаки вважаються значними елементами, які беруть участь у системі комунікації, що передає ідеї, спираючись на існування графічних кодів. Таким чином, спочатку типи, а потім ключі були визначені поступово Андре Леруа-Гураном в його

модельованні палеолітичного мистецтва (André Leroi-Gourhan, 1958, 1971), потім Жоржем Сове в його семантичному аналізі палеолітичного мистецтва (Sauvet та ін., 1977). Паралельно також були запропоновані класифікації у Кантабрійських горах (автор Casado Lopez, 1977) і в Піренеях (Vialou, 1986).

В рамках цих класифікацій відрізняють три основні групи, кожна з яких включає в себе велику кількість типів або ключей, які, в свою чергу, містять численні варіанти.

Перша група знаків включає прості форми, побудовані навколо точки або палички. Ізольовані, серіями, в групах, їх будова може змінюватись дуже вільно і відноситись до окремого периметру. Серед цих знаків, подвійні паралельні лінії точок, зроблені пальцями, з'являються в основному в магдаленський період в Піренеях (печери Niaux, Marsoulas, Fontanet...) і в деяких печерах Кантабрійських гір (la Pasièga C) (Іл. 1).

Точки великого розміру, здійснені методом плювання або дуття, в свою чергу, часто зустрічаються у зображеннях, віднесених до ранньої фази Керсі, апіорі граветтської культури (грати Pech Merle, les Merveilles, Travers de Janoye, Combe Nègre...) (Іл. 2). Ці знаки також мають особливість бути розташованими на стіні печери за однією логікою: зазвичай груповані, орієнтовані або розташовані згідно природних контурів стіни, зібрані в одному або декількох секторах печери. Та ж сама тенденція спостерігається також у Кантабрійських горах, у гротах **la Garma, el Castillo чи la Pena de Candamo**, у групах зображень, віднесених також до граветтської культури, і у «червоній зоні» печери **Chauvet**, зокрема щодо зроблених долонями точок (автори Baffier, Feruglio, 1998), форма і структура яких нагадують знаки Керсі.

Точки і палички з їх варіаціями являють собою спільну основу палеолітичного мистецтва, присутню у всіх регіонах. Разом с ними, серед простих геометричних, але малопоширених, рідкісних і не характерних для окремого періода або регіона фігур, ми можемо назвати хрест, круг, трикутник.

Відрізняються від цих загалом малопомітних, але скрізь присутніх знаків, геометричні мотиви, які важко віднести до класу або типу.

Поза звичайних типологічних видів, мотиви знаходяться на краю класичних категорій, іноді на межі образного поля, «між абстрактним зображенням як таким, знаком, і символічним зображенням, завдяки унікальній трансформації (в одному екземплярі) об'єкта або істоти»(автор Vialou 1986, стор. 347).

Ці мотиви приймають у край різноманітні форми, які майже неможливо класифікувати. Часто рідкі, іноді унікальні, вони однак з'являються на стінах печер від оріньякської фази. Це випадок грота Aldène (згідно **Hérault**) з зображеннями у формі променів і кругового мотива з кількома паралельними паличками, що імітує сліди когтів ведмедя, присутні на стіні навколо (Vialou, 1979). Це також стосується печери **Chauvet**. Поряд з червоними точками від долоней, зробленими групами на декількох стінах грота (Baffier, Feruglio, 1998), ми знаходимо знаки у формі «W», особливий мотив у формі «комахи» і візерунки «метелик» (Іл. 3), також присутні на відстані декількох кілометрів у печері **Aux Points**.

Як прості знаки, оригінальні мотиви існують протягом всього палеоліту у печерах Європи. Кожен регіон, кожен період пропонує нові оригінальні унікальні творіння, які,

здається, є знаками індивідуалізації (автор **Robert**, 2014), іноді у дуже «регламентованих» групах зображень. Це особливо стосується гротів магдаленської культури, де ми знаходимо ці мотиви поряд з іншими знаками або образними класичними темами цього періоду (кінь, бізон, гірний козел).

Таким чином, в печері Portel, поруч з точками, паличками і «монотематичними» галереями навколо коня і бізона, ми знаходимо особливі мотиви: горизонтальну дугу з великою округлою основою, від якої відходять догори дві внутрішні лінії, або повний мотив, нагадуючий вельми стилізованого птаха або туза пік, за абатом Бреєм (**Breuil**) (Іл. 4).

Обидва мотиви розташовані в печері особливим чином, перший в природній ніші, другий – по краю скелястого виступа. Можна припустити, що обидва вони мали особливе значення, зважаючи на проявлений до їх накреслення і розташування клопіт: можливо, функцію ідентифікації для індивідуума або групи.

Ця роль «знака ідентифікації групи» ще більш помітна стосовно складних геометричних знаків. Ці знаки являють собою одночасно оригінальні і повторювані будови, як правило, в межах однієї території і певного періоду. На відміну від двох перших груп знаків, тут немає загального розповсюдження, навпаки, ми констатуємо, можливо, поступову появу цих «диференціальних знаків» (автори Petrognani, Robert, 2010).

Серед найстаріших з цих мотивів – кола, круговий контур яких відзначається глибоким викривленням, як правило, розташованим у верхній частині мотива. Вони з'являються у гротах Pech Merle і Roucadour французького департаменту Lot на зображеннях, відносених до початку фази Керсі (автор Lorblanchet, 2010). Зокрема сорок чотири такі знаки були нараховані у печері Roucadour. Мало гротів мають стільки екземплярів одного й того ж виду, тим більш в обмеженому просторі.

Ця повсюдність свідчить, можливо, про особливий статус цієї печери, де ці знаки присутні разом з іншими темами у гроті, в тому числі тваринними (автор Lorblanchet, 2010).

У департаменті Lot, це також стосується птахоподібних знаків, які «в своїй базовій формі складаються з чотирьох елементів, черга нанесення яких наступна: вертикальний прямокутник, горизонтальна смуга і дві бокові лінії» (автори Clottes, Dupont, Feruglio, 1990, стор. 32). Іноді їх також називають знаками Placard, за назвою однойменної печери у французькому департаменті Charente, де значний сектор стіни з сімома знаками цього типу був виділений у 1987 році (Іл. 5). Крім того, часткове покриття солютрейськими шарами допомогло уточнити хронологічну прив'язку знаків, спільну з мотивами печер Pech Merle і Cougnac у департаменті Лот, де ці знаки були визначені в першій половині ХХ століття. Дійсно, ці дві печери містять приблизно десять подібних знаків, що дозволяє відкрити гіпотезу «регіональних маркерів» або символів.

Ce sont surtout les signes quadrangulaires, de Dordogne mais surtout d'Espagne, qui témoignent cette fois d'une récurrence remarquable, tant par leur nombre que par le nombre de sites, dans un contexte entre Solutréen et Magdalénien.

Значне повторення за своєю кількістю і числом печер демонструють чотирикутні знаки департаменту Дордонь (Dordogne) і особливо Іспанії, у солютрейському і магдаленському періодах.

На Кантабрійському узбережжі, в el Castillo, la Pasiega, Altamira, las Chimeneas, las Aguas, El Vuxi, тощо, чотирикутники численні і пропонують безліч варіацій (Іл. 6). Десятки таких знаків групуються на стінах цих печер, як правило у скритих, вузьких і непомітних секторах. Їх роль, зважаючи на їх кількість, розмір і розташування у печерах, ймовірно, сильно відрізнялась від ролі інших рідкісних або простих знаків, які також можна зустріти в цих самих печерах.

Інші типи знаків свідчать про такий самий щільний зв'язок з окремою територією протягом середнього магдаленського періоду в Піренейях, а також у Дордоні. Два найвідоміші й, можливо, найчисленніші приклади таких знаків – це дахоподібні форми (тектиформи) і булавоподібні форми (клавіформи).

Тектиформи складаються, як правило, з горизонтальної палички, яка становить «основу» знака, з перпендикулярної палички у середині горизонтальної, яка утворює «центральну щоглу» (іноді у декількох екземплярах), а також з двох діагональних ліній, що збираються разом на кінці щогли, протилежному основі, утворюючи два «нахила даха». Ця найбільш розповсюджена структура (Vialou, 1987) може доповнюватись також паралельними до щогли і перпендикулярними до двох кінців основи лініями, які утворюють «боки» або, навпаки, формуватись тільки за допомогою центральної щогли і «даха» (Іл. 7).

Ця подібність до будинку або хатини надихнула відповідну назву підчас відкриття цих знаків у 1903 році. Нараховують більше шестидесяти таких знаків, поширених виключно у чотирьох печерах, віддалених одна від одної на декілька кілометрів навколо французького міста Les Eyzies (гrotti Font-de-Gaume, Combarelles, Bernifal і Rouffignac), безсумнівно, таким чином являючи собою важливий територіальний символ груп, що займали цей регіон 15 000 років тому. Однак, незважаючи на спільну структуру, ми спосліджуємо відмінності між печерами, щодо вибору техніки, комбінації разом з зображеннями тварин або розташування в гроті.

Клавіформ, в свою чергу, біля двох сотен в семи печерах департаменту Ariège і в двох печерах Кантабрійських гір. Їх зображення поєднує лінійну вісь і закруглений виступ, іноді повністю зафарбований, зазвичай розташований праворуч від осі. Фарбовані або вигравійовані, ці знаки можуть бути одиничними (гrotti le Portel, Bédeilhac), в один або декілька рядів (Fontanet, le Mas d'Azil, Pindal, la Cullalvera) або дуже численними (le Tuc d'Audoubert, більше 130 од.).

Інші типи знаків є також характерними для цих територій: наприклад, розгалужені знаки, кутові знаки, з або без центральної осі, короткі чи довгі (Vialou, 1986), які однак щільно пов'язані з зображеннями тварин в магдаленських печерах Піреней.

Висновок

Завдяки різноманітності своїх форм і побудов, палеолітичні знаки, ймовірно, ілюструють різні функції, ролі в графічному вираженні людських груп епохи Палеоліта.

Якщо в найстаріших культурах зображені знаки явно у першу чергу властиві групі або індивіду, вони виконують іншу роль на початку магдаленського періоду, де вони з'являються нам в якості ідентифікуючих символів територій або як ілюстрація комунікації на великі відстані (булавоподібні і розгалужені знаки у центральних Піренеях і Кантабрійських горах) (Sauvet та ін., 2008).

Система знаків, коди значення якої залишаються невідомими для нас, геометричне палеолітичне мистецтво щільно пов'язане з образним мистецтвом, головним чином, тваринним. Воно постає як засіб розпізнавання та ідентифікації для груп чи осіб в суспільствах, а також демонструє їх здатність до абстракції у цьому способі вираження.

Бібліографія

- Baffier, D., Feruglio, V. 1998. Premières observations sur deux nappes de ponctuations de la grotte Chauvet (Vallon Point d'Arc, Ardèche, France), *INORA*, 21, c. 1-4.
- Capitan, L., Breuil, H. 1902. Les gravures sur les parois des grottes préhistoriques : la grotte des Combarelles. *Revue de l'école d'Anthropologie de Paris* 12, c. 45-46.
- Casado Lopez, M. P. 1977. *Los signos en el arte paleolitico de la Peninsula iberica*. Zaragoza, Monografías Arqueológicas 20, c. 327.
- Leroi-Gourhan, A. 1958-a. La fonction des signes dans les Sanctuaires Paléolithiques. *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 55, n°5-6, c. 307-321.
- Leroi-Gourhan, A. 1971 – *Préhistoire de l'art occidental*. Paris, Mazenod, c. 502.
- Lorblanchet, M., 2010. *Art pariétal, grottes ornées du Quercy*, éditions du Rouergue, Rodez, c. 446, ил.
- Petrognani, S., Robert, E., 2010. À propos de la chronologie des signes paléolithiques. Constance et émergence des symboles, *International Journal of the science of man*, t. XLVII 1-2, Brno, c. 169-180.
- Robert, E., 2014. Les signes complexes du Paléolithique supérieur : reflets d'une expression individuelle ?, in Medina-Alcaide M.A. Y Romero A.J. (dir.), *Mensajes desde el pasado.*, Fundacion de Servicios Cueva de Nerja, c.39-43, 2 мал.
- Sauvet, G., Sauvet, S., Wlodarczyk, A. 1977. Essai de sémiologie préhistorique. (Pour une théorie des premiers signes graphiques de l'homme). *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 74, n°2, c. 545-558.
- Sauvet, G. 1990. Les signes dans l'art mobilier. In : Clottes J. (dir.) – *L'art des objets au Paléolithique*. Colloque international de Foix – Le Mas-d'Azil, 16-21 novembre 1987. Clamecy, éditions du Ministère de la Culture, том 2, c. 83-99.
- Sauvet, G., Fortea Pérez, J., Fritz, C., Tosello, G. 2008. Echanges culturels entre groupes humains paléolithiques entre 20 000 et 12 000 BP. In *Art rupestre et communication : espaces symboliques et territoire culturels*. Colloque international OHLL. Toulouse, juin 2005. *Préhistoire, Art et Sociétés*, LXIII, c. 73-92
- Vialou, D. 1986. *L'art des grottes en Ariège magdalénienne*. 22ème supplément à *Gallia Préhistoire*, Paris, CNRS, c.432. і набір мал. 38.
- Vialou, D., 1987. D'un tectiforme à l'autre, in *B.S.H.A.P.*, Actes du XXXIXe congrès d'études régionales tenu à Sarlat les 26 et 27 avril 1986, c. 307-317, 3 мал., бібл.ы